

Kezdő középiskolai nyelvtanárok tanáridentitás-fejlődése

© Nagy-Váci Krisztina

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

krisztina.vaci@gmail.com

Kezdő középiskolai nyelvtanárok tanáridentitás-fejlődését kutatom, amellyel az a célom, hogy egy olyan kurzust hozzak létre, amely a tanárképzésbe épülhet, és megkönnyíti a hallgatók tanári énképének feltérképezését. A kutatásomban 18 tanárral készítettem félig strukturált interjút, melyek során a gyakorlatban bekövetkezett tanári fejlődésükről érdeklődtem. Az összegyűjtött 178 történetet elemezve strukturális és tartalmi egyezéseket találtam. Jelen tanulmányban a tartalmi egyezésekre fókuszálok, bemutatva azokat a témákat, amelyek leginkább foglalkoztatják a kezdő tanárokat, amelyek köré a fejlődési történeteik épülnek. Ezek a témák alapvetően két csoportra oszthatóak aszerint, hogy a tanár pedagógiai szelf-jét, vagy módszertani szelf-jét érintik. A pedagógiai szelf-et a tanárnak a pedagógusi szerepről való gondolatai tükrözik, míg a módszertani szelf-et a tanítási módszerekről alkotott elképzelések. A pedagógiai szelf témái a generációs szakadék, a tanítás kontextusa, a privát versus pedagógiai szelf, az érzelmek kimutatása, formalitás, távolságtartás és a privát versus pedagógiai szelf a tantermen kívül. A módszertani szelf témái az osztálytermi munka szervezése, készségfejlesztés, értékelés, ütemezés és a tanmenet. Jelen tanulmányban a pedagógiai szelf történetei lesznek bemutatva.

Irodalmi háttér

Kagan a kezdő tanárok szakmai fejlődését vizsgáló tanulmányában, melyben 40 kutatás tanulságait összegzi, a következő megállapításokat teszi (Kagan, 1992). A tanári tudás gyakorlati és folyamat-jellegű, mely tudásnak a fejlődésében alapvető szerepet játszik a diákokkal való hosszú távú interakció, az eközben szükségszerűen megélt kognitív diszsonancia, az erre (is) reagáló tanári önreflexió, illetve az ezen tapasztalásokból felépített informális, erősen kontextualizált és személyes tanítási elméletek (Kagan, 1992, p.163). Ezt a személyes tanítási elméletek gyűjteményét Clandinin és Connely 'personal practical knowledge-nek', tehát személyes, gyakorlati tudásnak nevezte, mely például képekben is tárolódhat (Clandinin, 1985). A mai tanári fejlődés elméletek a tudást kitérítik kompetenciává, mely magában foglalja a tudást mellett a készségeket és az attitűdöket is (Falus, 2011).

Jelen tanulmány esetében a tanárok fejlődésének vizsgálata alatt a személyes elméletekből felépülő tudás, készségek és attitűdök elemzését értem, melynek kialakulásában a tanár-diák interakció fő helyszínéül szolgáló tantermi eseményeket kutatom, különös tekintettel azokra az eseményekre, melyek változást okoztak a tanárok gondolkodásában. Mindezt tanári önreflexiók elemzésével és összehasonlításával teszem, grounded theory módszereket alkalmazva.

Módszerek

Kutatásomban 18 középiskolai nyelvtanárral készítettem félig strukturált interjút, melyeket a kutatási stádiumnak megfelelő különböző kódolási módszerekkel elemeztem (nyílt, axiális, szelektív). A kutatási kérdésem a következő: Hogyan fejlődik a középiskolai nyelvtanárok tanáridentitása a diákokkal történő társas interakció révén? Jelen tanulmány az előbb említett kutatás egy részét foglalja össze, melyben az alábbi részkérdésre keresem a választ: Mely témákat említik a középiskolai nyelvtanárok amikor a diákokkal történő társas interakció révén bekövetkező fejlődésükről beszélnek? A 18 interjúalany mind a kutatás idején budapesten tanító középiskolai tanár, akiknek a tanítási gyakorlata másfél év és 15 év között mozog. Kutatásom kezdeti stádiumának egyik felfedezése volt, hogy a kevesebb tapasztalattal rendelkező tanárok jobban meg tudják fogalmazni tanári fejlődéseiknek lépéseit, így a kutatásomból nyert tanári történetek azon 14 tanártól származnak, akiknek az interjú készítésekor a tanári tapasztalata nem haladta meg a 7 évet. Az interjúk során az alábbi interjú protokollt használtam:

1. Szeretném, ha mesélnél egy kicsit arról, hogy hogyan lettél tanár. Mi hozott a szakmába?
2. Hogyan dolgozod fel a tanítási élményeidet?
3. Voltak olyan fordulópontok a tanításod során, melyek megváltoztatták a tanáridentitásodat?
4. Tanulsz az osztálytermi bukásokból, sikerekből?
5. Hogyan írnád le az ideális tanárt?
6. Vannak olyan tulajdonságaid, melyek inkább a tanítás során jellemzőek rád?
7. Vannak olyan tulajdonságaid, melyek inkább osztálytermen kívül jellemzőek rád?
8. Tanítottál nyelviskolában, vagy más tantárgyat? Van különbség aközött, ahogy a nyelviskolában vagy más tantárgy tanításakor és a középiskolában nyelvtanárként a diákok látnak téged?
9. Melyek a céljaid a tanítással?
10. Mit teszel a következő helyzetekben? Előfordult már veled ilyen?
 - Egy diákod veled ellenkező állásponton van valamivel kapcsolatban.
 - Egy diákod feltesz egy nehéz kérdést.
 - Egy diákod akit kedvelsz puskázik egy fontos témazárónál.
 - Egy diákod kifogásolja a tanítási módszereidet.
 - Egy diákod megeszi valaki másnak a szendvicsét amíg az illető nincs ott.
 - Egyes diákjaid kifogásolnak egy általad adott osztályzatot diszlexiás osztálytársuknak.
 - Egy diákod barátkozni szeretne.

Ezek a kérdések segítségül szolgáltak abban, hogy minél több tanári fejlődéssel kapcsolatos osztálytermi történetet gyűjtsék a tanároktól. A kérdések elsősorban beszélgetésindításra szolgáltak, melyeket további kérdések egészítettek ki az interjúk folyamán.

Eredmények – pedagógiai szelf

Az interjúk elemzése során 13 téma emelkedett ki, melyekről a történetek szólnak, és két tanári szelf, melyek köré csoportosulnak a témák. Az első a pedagógiai szelf, melyet a tanárnak a pedagógusi szerepről való gondolatai tükröznek. A második a módszertani szelf, melyet a tanárnak a tanítási módszerekről alkotott elképzelései mutatnak be. Jelen tanulmányban helyszűke miatt a pedagógiai szelf témáit mutatom be. Ezek a generációs szakadék, a tanítás kontextusa, a privát versus pedagógiai szelf, az érzelmek kimutatása, formalitás, távolságtartás és a privát versus pedagógiai szelf a tantermen kívül.

A következőkben az egyes témákra olvashatunk egy-egy példát és rövid kommentárt. Az egyes témákról önmagukban lehetne egy-egy cikket írni, ebben a tanulmányban viszont szeretnék egy átfogó képet nyújtani a pedagógiai szelfet érintő témákról.

Generációs szakadék

Az interjúalanyokat kortól függetlenül foglalkoztatta a saját és a diákok életkora közötti különbségből fakadó viselkedési és nézőpontbeli eltérések. Ezek az eltérések olyan kritikus eseteket eredményeztek a tanítás során, amikor a tanároknak tudatosan mérlegelnie kellett, hogy hogyan tudnak megfelelően reagálni az adott szituációra. Az alábbi két rövid idézet mind egy-egy ilyen szembesülést mutatnak be, és az ezekre keresett tanári kompetenciát.

- *Más a hozzáállásuk ahhoz is, hogy ki az a tanár... És meglepett, hogy ilyesmit mondanak egy tanárnak. Erre is fel kell készülni... Őszintén szólva nem igazán tudom, hogy lehet erre reagálni (Ildi)*
- *A gyerekek manapság olyan nyíltan beszélnek. Néha olyan megdöbbentő, hogy mennyire nyíltan beszélnek a családjukról. Néha zavarban vagyok, most erre hogy reagáljak? Vagy amikor a gyerek elmondja, hogy az anyukám összejött a szomszéddal és most terhes. Akkor erre mit lehet mondani? Akkor aztán azt mondom, hogy ma a házasságok 50%-a felbomlik, és kitárgyaljuk a témát. (Judit)*

Ildi és Judit a diákok beszédére utalnak, amikor a generációs különbséget említik. Ildi, a fiatalabb pályakezdő tanár észleli a különbözőségekből fakadó nehézséget, de még keresi a megoldásokat, a kompetenciaépítés szakaszában van. A tapasztaltabb Judit már megtalálta a módját, hogy a csoportban hogyan dolgozza fel a diákokkal azokat a témákat is, melyeket megdöbbentőnek tart diákoktól hallani.

A tanítás kontextusa

A tanítási környezet is gyakran előkerülő téma az interjúk során. A tanítási környezet alatt az interjúalanyok egyrészt értették a különböző korcsoportokat egy iskolán belül, másrészt a különböző oktatási intézményekben tapasztalt különbségeket. Az alábbi példa egy korábban nyelviskolában tanító fiatal tanárnő tapasztalata a középiskolai diákokhoz való viszonyulásról.

Itt egészen máshogy kell csinálni. Szerintem egy csomó mindenről nem beszélhetsz itt amiről egy nyelviskolában felnőttek előtt igen. Ezzel vigyáznom kellett az elején, mert hozzászoktam ahhoz, hogy barátian kezdjünk ott. Itt viszont, amit kimondanál először végig kell gondolnod, hogyha ezt kimondod akkor erre következtetnek, ha meg azt akkor arra. (Kinga)

Kinga felismerte, hogy a középiskolai tanítás más tanáridentitást igényel, mint a nyelviskolai. A középiskolában fel kellett ismernie, hogy a diákok fontos következtetéseket vonnak le a szavaiból, így rájött, hogy jobb előbb végiggondolni a kimondandókat. Kialakult benne egy beszédre vonatkozó kompetencia, aminek a segítségével uralni tudja a kimondottakat, főképp ami a beszéde tartalmát illeti.

A privát versus pedagógiai szelf

A 'Tanítás kontextusa' részben Kinga arról beszélt, hogy meg kellett tanulnia kevesebbet és megfontoltabban mondania az osztályteremben. A 'privát versus pedagógiai szelf' téma azon történeteket öleli fel, melyekben a tanárok Kingához hasonlóan rájöttek, hogy bizonyos szempontból más-más szerepelvárások jelennek meg a tanítási környezetben és azon kívül. A következő történet Zsófitól származik.

Először magamat adtam, ezt az ülünk az asztalon típust, de ez nem működött. Egy idő után rá kellett jönnöm, hogy a francia óra a parti óra, a szórakozás helyszíne meg egyebek. Vagy rájövök, hogy hogyan kell őket kicsit szigorúbban de nem idegbajosként vezetnem vagy nem jövök rá az egyensúlyra és nem fog működni a dolog. (Zsófi)

Zsófi Kingához hasonlóan nyelviskolában kezdte pályafutását, majd amikor középiskolában kezdett tanítani, szembesülnie kezdett azzal, hogy az egyébként mind a nyelviskolában, mind tanítási kontextusokon kívül működő laza, humoros énje nem feltétlenül célravezető középiskolai nyelvtanárként. Zsófi arra jött rá tehát, hogy alkalmasint el kell, hogy válassza a tanításon kívüli, privát szelf-jét a tanítás során életbe lépő pedagógiai szelf-jétől, és kísérletezik, hogy megtalálja a megfelelő egyensúlyt amely hatékonyabb tanáridentitást eredményez.

Az érzelmek kimutatása

A következő történetek folytatják a privát versus pedagógiai szelf megkülönböztetésének témáját, annak egy aspektusára, az érzelmek kimutatására koncentrálnak.

- *Amikor voltak ezek a stresses pillanatok, akkor megtörtént, hogy a gyerekek felhúztak, nagyon mérges voltam. Amit meg kellett tanulnom, hogyha nagyon mérges vagyok nem szabad kimutatnom viselkedéssel vagy kiabálással de hogy képes legyek eljátszani, hogy most nagyon mérges vagyok és mindenképpen ne érezzek semmit belül, és fordítva. Ezt a kettős játszmat. A legrosszabb, amikor dühös vagyok és ki is fejezem. Az tragédia. (Katica)*
- *A jó dolog, hogy amikor már évek óta tanítom a gyerekeket, és ha nagyon fáradtan megyek be és rossz passzban vagyok, akkor azt mondom, hogy srácok ma teljesen kész vagyok, nagyon fáradt vagyok, legyetek jófejek. És akkor megteszik. Ez annyira jó. (Tünde)*

Az első történetben látható, hogyan válik képpé Katica arra, hogy adott esetben megtartsa az érzelmeit magának, vagy éppen fordítva, kimutasson olyan érzelmeiket, amiket lehet, hogy a helyzet nem váltott ki belőle. Tehát képpé vált érzelmeit kontrollálni, annak függvényében, hogy az adott helyzetben hogyan tud hatékonyabban jelen lenni a diákjai között. A második idézet Tündétől az első ellentette, ebben pont az érzelmek kifejezésének szabadságát látjuk. Tünde arra jött rá, hogy nem mindegy, kifejezi-e az érzelmeit, de van helye őszintének lenni a diákjaival.

Formalitás

Az érzelmekhez hasonlóan a formális viselkedés is központi téma a privát versus pedagógiai szelf dilemmájában. Míg az idézetek többsége arról szól, mint kellett a kezdő tanároknak komolyabban, megfontoltabban viselkedniük, mint a tanításon kívüli életükben, az alábbi idézet ennek ellentétét példázza.

Vagy ott van az a csoport például, ahol több gyengébb képességű gyerek van, sokan sportolnak, művészek, meg énekelnek meg ilyenek. A figyelmük nagyon könnyen elkószál. Folyton ébresztgetni kell őket. Például tökmindegy milyen hiperszuper feladatot csinálunk az angol órán, őket fel kell ébreszteni. Eleinte erőteljesebben ébresztgettem őket, hogy na gyerünk már, csináljuk már! Amióta viszont ilyen kedves lettem velük, amióta rájöttem, hogy jobban megy nekik ezzel a stílussal, jobban vették és már saját magukat ébresztgetik. (Kinga)

Kinga, mint azt korábban láthattuk, a beszéde tekintetében visszafogottá, tudatosabbá vált. Az iménti történetben viszont azt láthatjuk, amint egy csoport igényeire felelve kedvesebbé, empatikusabbá válik.

Távolságtartás

A távolságtartás kérdése színes történetekben fordult elő. Többek között szó esett a facebook-ról, osztályfőnöki kötelességről, vagy egyszerűen a barátságosságról, amint azt Juli történetében láthatjuk.

Vannak dolgok, amikből nem tanultam... néha megbántom őket, ami olyan rossz. Mert tudok pár dolgot róluk... Például be akarnak jelölni facebookon, látom, hogy a srác jár egy lánnyal, és muszály volt beszólnom. Viccnek szántam, rossz vicc volt, viccnek is rossz és egyáltalán miért poénkodok ilyesmivel, nem vagyok normális. Harmadszor: megbántottam a srácot, de nem számítottam rá, hogy meg fogom bántani. Elmondtam, hogy láttam, milyen helyes barátnője van. Mondta hogy igen. Aztán valahogy úgy folytattam, hogy nem is értem mit eszik rajtad. Idióta vagyok. Annyira sajnálom, mert látszott mennyire rosszul esik neki. Az óra után az egyik osztálytársa odajött hozzám és azt mondta, mert nagyon kínosan éreztem magam, hogy nincs semmi gond, csak azért akadt ki mert ő az első barátnője és olyan boldog volt. ÉGŐ. Néha túl személyeskedő vagyok, és nem tanulok a hibáimból, ez annyira rossz. (Juli)

A fiatal Julit nagyra értékelik a diákjai közvetlensége és szaktudása miatt. A fenti történetben azt láthattuk, hogy a távolságtartás hiánya milyen következményekkel járt Juli esetében, és hogy a történet mennyiben formálta a tanári személyiségét – abszolút tudatában van annak, hogy néha túl közel enged magához a diákjait. Ez a történet azt is szemlélteti, hogy a kompetencia építés nem egy lineáris folyamat, adott esetben nem tanulunk a 'hibáinkból' és részét képezik tanári identitásunknak.

Privát versus pedagógiai szelf a tantermen kívül

Utolsó témánk a középiskolai nyelvtanárok tantermen kívüli szelf-je. Amint láthattuk, a tantermen belül elkülönülhet a privát és pedagógiai szelf – a következő rövid történet arra a kérdésre válaszol, vajon a tanárok tantermen kívüli identitására is hatással van a tanítás.

...Egy csomó emberrel dolgozom... és sajnós vagy nem sajnós nem tudod megválogatni a diákjaidat, hát sajnós mert nehéz, egy csomó energiát igényel, hogy mindenkit megnyerjek magamnak, de nem sajnós, amikor rájövök, hogy haha ezt a típust így tudom megnyerni, azt a típust meg úgy, tehát egyszerűen csak azt érzem, hogy sokkal érzékenyebben tudok reagálni sokkal több emberre, mert többféle személyiséget ismerek. (Klári)

Amit Klári kifejez, az az, hogy az iskolában szerzett kompetenciái hasznosnak bizonyulnak az iskola falain kívül is, fejlődő tanáridentitása a tantermen kívüli szelf-jére is építő hatással van. A tanáridentitás alakulása tehát nem csupán egy tantermen belüli folyamat, melyben a diákokkal történő interakció folytán személyes tudás, készségek és attitűdök épülnek ki a tanításra vonatkozóan, hanem a privát szelf-re is hatással lehet.

Konklúzió

A 18 középiskolai tanárral készített interjúk elemzése során 13 témában merültek fel történetek, melyek két tanári szelf köré csoportosultak, a pedagógiai és a módszertani szelf köré. Tanulmányomban a pedagógiai szelfhez, tehát a tanárnak a pedagógusi szerepről alkotott gondolataihoz kapcsolódó témákat tekintettük át. Ezek a témák a generációs szakadék, a tanítás kontextusa, a privát versus pedagógiai szelf, az érzelmek kimutatása, formalitás, távolságtartás és a privát versus pedagógiai szelf a tantermen kívül. Tanulmányom gyengéje, hogy helyszűke miatt nem mutat elég példát a történetekből, jóllehet ezek tartalmazzák azt a színességet, ami elém került egy-egy téma kapcsán.

A tanárok identitását felépítő történetek megismerése hozzásegítheti a pályakezdő tanárokat a saját történeteik gyorsabb és zökkenőmentesebb felismeréséhez és feldolgozásához, illetve ahhoz a készséghez, hogy merjenek történeteket mesélni a tanításukról és azokra reflektálva többet megértsenek a tanári identitásukról. Az ebben a tanulmányban szereplő történetek sok más tanár történeteivel és témáival kiegészülve használható forrása lehetne a tanárképzésben résztvevő gyakorlótanításukat végző hallgatóknak, akik a történetek témáit, szókincsét, felépítéseit elemezve és maguk is történetmesélésre bátorodva magabiztosabban kezdhették tanári pályájukat.

Irodalomjegyzék

- CLANDININ, D. J. (1985). Personal practical knowledge: A study of teachers' classroom images. *Curriculum Inquiry*, 15 (4), 361-385.
- FALUS, I. (2011). *A pedagógussá válás és szakmai fejlődés rendszere*. Budapest: Tempus Közalapítvány.
- KAGAN, D. M. (1992). Professional growth among pre-service and beginning teachers. *Review of Educational Research*, 62 (2), 129-169.